

Заєць Д. В. Малі епічні жанри як самобутнє явище дитячого фольклору. *Пріоритети розвитку початкової освіти в контексті становлення Нової української школи* : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції (24 березня 2021 року) / за заг. ред. Т. І. Шанскової. Житомир, 2021. С. 98–99.

Д. В. Заєць,

студентка ННІ педагогіки;

науковий керівник – кандидат філологічних наук, доцент

кафедри початкової освіти та культури фахової мови **Голубовська І. В.**

(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

Малі епічні жанри як самобутнє явище дитячого фольклору

Українська усна народнопоетична спадщина для дітей – це колективний набуток поколінь наших предків, духовне багатство, справжня скарбниця традицій і звичаїв. Специфікою дитячого фольклору є орієнтація на юних читачів, а то й слухачів. Твори для малят містять у собі багатий матеріал для їх виховання, оскільки доступними засобами народної поезії наші пращури намагалися озброїти дитину важливими знаннями про навколишній світ, про моральні чесноти, про культуру рідного краю. За своєю природою дитячий фольклор скерований на вдосконалення потреб дитини у спілкуванні з батьками, ровесниками, іншими людьми, на саморозвиток та виховання, набуття практичного життєвого досвіду особистості [1, с. 99].

Малі форми фольклорних жанрів відіграють важливу роль у розвитку мовлення учнів початкових класів. Жанр – вид творів у галузі якого-небудь мистецтва, який характеризується певними сюжетними та стилістичними ознаками [4, с. 661]. До жанрів малої фольклорної прози відносять: прислів'я, приказки, загадки, скоромовки, лічилки.

Так, прислів'я – це короткі сталі образні вирази, часто ритмізовані, які акумулюють у собі глибоку мудрість і багатющий досвід наших предків. Зокрема такі вислови можуть містити поради, схвалення, осуд, захоплення

тощо. У прислів'ях майстерно використовуються різноманітні засоби фольклорної поетики, наприклад:

- плеонастичні повтори: *Не всякий, хто читає, в читанні силу має; Живий про живе гадає; Від добра добра не шукають;*
- епітети: *Ліпше солом'яне життя, як золота смерть; Мудра голова не дбає на лихі слова;*
- гіперболи: *Вік живи, вік учись; У петрівку день – рік;*
- оксиморон: *Гірко заробиш – солодко з'їси; День довгий, а вік короткий; І від солодких слів буває гірко;*
- персоніфікація: *Життя біжить – як музика дзвенить; Дай серцю волю – заведе в неволю; Осінь збирає, а весна з'їдає;*
- порівняння: *Де мир і совіт, там життя, як маків цвіт; Літа пливають, як вода; Красне слово – золотий ключ;*
- алітерація: *Коси, коса, поки роса, роса додолю, косар додому*
тощо.

На відміну від прислів'їв, приказка не містить повчання, а просто констатує якийсь життєвий факт. Наприклад: *Язик до Києва доведе; Голод не тітка; Спарувалося двоє: одне дурне, а друге нерозумне; Та у нього на осиці кислиці, а на вербі груші ростуть.*

Прислів'я та приказки збагачують наше мовлення, роблять його образним, яскравим. За змістом їх можна об'єднати в певні тематичні групи: про рідний край; про природу; про користь навчання; про працелюбство; про збереження здоров'я; про родинні стосунки; про моральні чесноти і т. ін.

Загадка – це короткий завуальований опис певних предметів, явищ або реалій. В основу загадки покладено метафоричне запитання. Читаючи загадку, дитина має самостійно зіставити два об'єкти, причому один із них називається в загадці, а другий за цим порівнянням треба уявити і, як результат, відгадати. Так, у загадці *Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі* зашифровано звичайнісіньку моркву через цікаві зіставлення коренеплоду з дівчиною, бадиління – з дівочою косою, а місце вирощування

моркви – з коморою. У загадці *Що то за голова, що лиш зуби й борода?* оригінально представлений часник через характеристику важливих зовнішніх ознак: форма часнику дійсно подібна до голови, його висохлі корінчики – до чоловічої бороди, а зубчики (що видно вже із самої назви) – до справжніх зубів. У загадці *Не дерево, але з листям, / не людина, але зі словами, / не шуба, а має шов* (Книга) застосовується типовий фольклорний прийом – заперечне порівняння.

Робота з цим малим епічним жанром розвиває в дітях такі вміння: аналізувати, узагальнювати, робити самостійні висновки, виокремлювати специфічні ознаки об'єкта, мислити образно. Яскрава метафоричність загадок, їх багатоплановість, ритмічна структура, використання засобів словесного живопису неабияк впливають на розвиток уяви дітей, а також збагачують їх мовлення.

Скоромовка – короткий ритмізований вірш або фраза, що містить у собі складні для вимови звуки чи звукосполучення. Головне завдання скоромовки – поліпшення вимови дитини. На відміну від прислів'я або приказки, цей жанр не несе в собі глибокої мудрості, адже в нього інша мета. Особливо важливо розучувати скоромовки з учнями початкових класів, бо через різні причини чимало дітей мають вади дикції (гутнявість, картавість, шепелявість тощо), й учитель повинен допомогти учням усунути їх.

Так, у скоромовці *Наш цебер виполуцєбрився на маленькі полуцєбрєнята* подаються важкі для вимови поєднання свистячих [ц], [с] з вібрантом [р]; скоромовка *Бук бундючивсь перед дубом, / Тряс над дубом бурим чубом. Дуб пригнув до чуба бука – / Буде букові наука може поліпшити вимову губного [б]*; у скоромовці *Ишов Прокіп, кипів окріп, / прийшов Прокіп – кипить окріп; / як при Прокопові кипів окріп, / так і без Прокопа кипить окріп* важкими для вимови є звукосполучення [п], [р] та [к].

Інші назви скоромовок – спотиканки, швидкомовки. Промовляння скоромовок – справа не проста; з першого разу, без підготовки, зробити це без помилок складно не тільки дитині, а й дорослому. Та після докладених

зусиль впоратися з цим завданням можна, і дуже важливо, що цей жанр широко представлений у програмі української мови та літературного читання в НУШ.

Лічилка – різновид дитячого ігрового фольклору, мета якого полягає в організації колективної гри. За допомогою лічилки учасники гри можуть розподілити ролі, обрати ведучого, місце гравців тощо. Нерідко складовим елементом лічилки виступає лічба, тому цей жанр і отримав свою назву:

*Раз, два –
дерева,
три, чотири –
вийшли звірі,
п'ять, шість –
падолист,
сім, вісім –
птахи в лісі,
дев'ять, десять –
це сунічки
підвели червоні личка [3].*

Проте ця риса не є обов'язковою. Так, наприклад, в одній із популярних лічилок рахування відсутнє:

*Котилася торба
З великого горба.
Що в теї торбі?
Хліб-паляниця,
Кому доведеться,
Той поженеться [3].*

До складу лічилок можуть входити й дитячі новотвори на зразок *еників* і *беників*:

*Еники, беники, їли вареники.
Еники, беники, квас:*

*Вийшов маленький Трас.
Раз, два, три!
Раз, два, три!
Біжимо ми як вітри,
А жмурити будеш ти! [3].*

Цікаво, що лічилка виникла в глибокій старовині як засіб розподілу на роботу, яка за тих часів була не тільки важкою, а й небезпечною для життя людини [2, с. 178].

Таким чином, малі жанри фольклору є невіддільною частиною всієї української дитячої літератури. Прислів'я, приказки, загадки, скоромовки й лічилки цікаві своєю лаконічною формою, ідейно-тематичною своєрідністю, доступністю й водночас глибиною вираження думки, художньою досконалістю. Робота з вивчення малих фольклорних жанрів на уроках літературного читання в Новій українській школі може сприяти розвитку культури мовлення й мислення дітей, їх творчої уяви, формуванню моральних чеснот та навичок поведінки в соціумі.

Список використаної літератури

1. Ватаманюк Г. П. Український дитячий фольклор як засіб мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський, 2016. Вип. 7. С. 99–10.
2. Каневська О., Щербак С. Малі фольклорні жанри як форма вираження національного характеру. *Філологічні студії. Науковий вісник КНУ* : зб. наук. праць / за заг. ред. Ж. Колоїз. Кривий Ріг, 2014. Вип. 10. С. 172–181.
3. Матеріали для занять. Лічилки. *Всеосвіта*. URL: <https://vseosvita.ua/library/material-dla-zanat-licilki-292951.html> (дата звернення: 28.02.2021).

4. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х тт. / укладачі.
В Яременко, О. Сліпушко. К. : Аконіт, 2008. Т 1. 926 с.